

УДК 316.34

С. В. Рахмайлов,
здобувач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФАШИСТСЬКИЙ ТА КОМУНІСТИЧНИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ РЕФЛЕКСІЇ

Отже з ідеологічної точки зору, фашизм та комунізм можна загалом охарактеризувати як ідеології, які володіють власною революційною і модернізаційною програмою, яка не тільки відрізняє фашизм та комунізм від авторитарних форм консерватизму і капіталізму, але і обумовлює те, проти чого виступають означені ідеології і що, отже, стає об'єктом їх агресій та репресій; "популістський" проект, спрямований на мобілізацію енергії усіх тих людей, які вважаються справжніми членами національної або інтернаціональної (віртуальної) спільноти, що відрізняє фашизм та комунізм від правих військових режимів, яким достатньо лише встановлення нового порядку згори без проведення справжньої соціальної революції; органічне розуміння нації, яке в міжвоєнний період відкидало династичну традицію і ліберальний раціоналізм на користь харизматичної енергії, що виявляється в культі лідера і всепроникаючому використанні театральних і ритуальних елементів в політиці. Особливістю, що відрізняє комунізм від фашизму є те, що фашизм припускав або активно просував етнічні, біологічні, есгенічні і навіть геноцидальні, "ліквідаційні" форми ксенофобії та расизму, спрямовані проти груп, які ототожнюються з фізичним і моральним занепадом, навіть якщо біологічний расизм сам по собі і не був визначальним елементом. І в Німеччині, і в Італії встановленню тоталітарних режимів Гітлера і Муссоліні передувало виникнення масових рухів, учасники яких цілком добровільно підтримували і поділяли фашистську ідеологію. Так, великий терор сталінського режиму сприймався як виправданий значною частиною населення. Ця обставина недооцінювалося в соціологічних та міждисциплінарних студіях, багато представників яких стояли на так званій нормативистській позиції.

Ключові слова: комунізм, фашизм, тоталітаризм, тоталітарна людина, ксенофобія, расизм.

Актуальність теми дослідження. Без перебільшення, ХХ століття в соціально-політичному аспекті пройшло під знаком тоталітарних ідеологій і режимів. З усіх минулих століть саме воно може вважатися століттям тоталітаризму, у зв'язку з чим К. С. Гаджиев веде мову про homo totalitaricus як феномен ХХ століття [1]. Тоталітарні суспільства діставали легітимацію через різні доктрини, існували й існують на різних континентах, у різних культурах.

Однак цьому визначенню могло б відповідати занадто багато різних за природою суспільств, створених у різних країнах. Наприклад, в епоху європейського абсолютизму ХVІІ і ХVІІІ століть управління масами також здійснювалося через насильство, а суспільство повністю підкорилося владі панівної абсолютистської еліти, "організованої в цілісний військово-бюрократичний апарат і очолюваної лідером". Навряд чи можна поставити знак рівності між абсолютистськими монархіями, з одного боку, і комуністичними або націонал-соціалістичними тоталітарними режимами ХХ століття, з іншого, об'єднавши їх загальним терміном "тоталітаризм". Адаже обсяг концепту "тоталітаризм" розширився б у цьому випадку настільки, що став би малоєфективним у науковому відношенні.

Якщо основною соціальною силою тоталітаризму є люмпен-елемент, – "аморфний, дезорієнтований і той, що ненавидить всі інші суспільні верстви" – то причини виникнення і мета існування тоталітаризму стають ще більш неясними: люмпенізовані верстви існували і існують завжди і скрізь, і позбутися них навряд чи можливо.

Очевидно, не має сенсу розширювати тепер питання про природу тоталітаризму і цікавитися, чи були і раніше в історії режими, аналогічні тоталітарним ХХ століття; визначати, в чому ж загальні і незмінні для всіх часів і народів якості тоталітаризму, які і складають сутність даного явища.

Метою дослідження є аналіз векторів теоретичної рефлексії фашистського та комуністичного тоталітаризму в соціально-філософській літературі та міждисциплінарних (економічних та політологічних) дослідженнях.

Завданнями статті є:

- а) визначення векторів теоретичної рефлексії фашистського та комуністичного тоталітаризму в соціально-філософській літературі;
- б) визначення векторів теоретичної рефлексії фашистського та комуністичного тоталітаризму в міждисциплінарних (економічних, політологічних, культурологічних) дослідженнях.

Аналіз наукових джерел, в яких започатковано розв'язання проблеми. Термін "тоталітаризм" є похідним від пізньо-латинського слова "totalitas", що означає "цілісність", "повнота". Термін виник і набув поширеності в 20-30-ті р. ХХ ст. і використовувався для позначення політичних систем у фашистській Італії, нацистській Німеччині і більшовицькому СРСР. Одним із перших авторів цей термін

використав італійський автор Дж. Амєндола, який у своїй промові 20 березня 1924 р. заявив, що фашизм, як і комунізм, являє собою "тоталітарну реакцію на лібералізм і демократію" [2: 13-14].

У ліберальному журналі "Рінашіта ліберала" (січень 1925) вибори, що відбулися в Італії у квітні 1924 року, були охарактеризовані як *totalitäre e liberticide*, тобто, тоталітарні і згубні для свободи. Трохи пізніше офіційний фашистський теоретик Дж. Джентіле говорив про фашизм як про тоталітарну концепцію життя. Часто використовував цей термін Б. Муссоліні, який називав свій режим не інакше як *lo stato totalitario*, тобто, тоталітарна держава. Що стосується А. Гітлера та його поплічників, то вони, в усякому разі спочатку, при характеристиці фашистського режиму воліли послуговуватись терміном "авторитарний режим" [2: 14].

В Оксфордському словнику англійської мови (1933) вперше було згадано слово "тоталітарний". Зокрема, наводилася цитата з квітневого номера журналу "Контемпорарі рев'ю" (1928): "Фашизм заперечує, що він виконує свої функції як тоталітарний режим, і вступає у виборчу сферу на рівних зі своїми супротивниками". Поступово в демократичних країнах Заходу цей термін отримує все більш широке застосування для позначення спочатку фашистських режимів в Італії та Німеччині, а потім і більшовицького режиму в Радянському Союзі.

Вже в 30-ті роки з'явилися перші наукові дослідження тоталітаризму, в яких зазначалося, що цей феномен не зводиться до модифікації політичної системи і не може бути правильно зрозумілий під кутом зору дихотомії "соціалізм – капіталізм". У цьому плані цікавим є розуміння витоків і перспектив тоталітаризму, запропоноване в монографії "Кінець економічної людини" П. Дракера. На думку автора, тоталітарні масові рухи були продуктом протесту соціальних груп, які підпорядковувалися сліпим і стихійним законам капіталістичної економіки, описаної К. Марксом, проти дискримінованості "homo economicus" та соціальної нерівності. Виділяючи різні форми тоталітаризму (фашистський і радянський), головним у ньому Дракер вважав те, що тоталітаризм забезпечив панування політичної волі над економікою. Наступна посттоталітарна фаза розвитку суспільства концептуалізується Дракером як політична система, яка зберігає здатність контролю над соціально-економічною сферою, але подолає потворні сторони тоталітаризму, і тому буде побудована на прийнятті ліберально-демократичних ідеалів [3: 24-25].

У роки війни і післявоєнний період було створено велику кількість літературних джерел, присвячених феномену тоталітаризму, який розглядався під різними кутами зору. Бібліографія тоталітаризму було присвячена:

- а) генезису тоталітарних ідеологій, які обґрунтовують легітимність подібних режимів;
- б) концептуалізації механізмів впровадження ідеології тоталітаризму в свідомість людей;
- в) осмисленню умов ерозії структур громадянського суспільства та їх заміщення тоталітарними структурами влади;
- г) осмислення відносин "індивід – тоталітарне суспільство".

Із зарубіжних соціологів і політологів, які досліджували феномен тоталітаризму, не можна не відзначити, зокрема, Ф. Хайєка, Х. Арєндт, Т. Адорно, К. Поппера, М. Джиласа, Ж. Желева та інших. Наприклад, Ф. Хайєк в книзі "Шлях до рабства" (1944) [4], фундаментом якої слугували економічні ідеї автора, пов'язує генезу тоталітаризму з антиліберальними і соціалістичними політичними течіями другої половини XIX століття, які заперечували абсолютну цінність особистості, і розглядає людину як момент в русі до досягнення якоїсь колективної мети. Автор наголошував на тому, що централізоване економічне планування неминуче призведе до фіаско ліберального суспільства як найвищого досягнення Європи [4: 55].

Встановлення тоталітарного режиму, на думку Хайєка, не стає предметом свідомого задуму проектувальників "світлого майбутнього" і не є навмисним наслідком їх спроб свідомо керувати суспільством за єдиним планом. Тоталітаризм породжує не стільки моральну деградацію суспільства, але і неминуче фіаско у сфері економіки, що означає катастрофічне падіння рівня життя людей. Хайєк приходить до висновку, що "соціалізм є неможливим не тільки фактично, але і навіть логічно" [5: 18].

К. Поппер у роботах "Відкрите суспільство і його вороги" (1945) і "Злиденність історизму" [6; 7] виходить з протистояння відкритого і закритого суспільств. Для закритого суспільства, авторитарного, застиглого на досягнутій стадії розвитку, на думку автора, є характерними магічне мислення, колективізм, незмінність законів функціонування, примат суспільства над індивідом, особиста безвідповідальність, ідейний догматизм. Це трайбалістське (себто, подібне за своєю структурою до первісного племені) суспільство протиставляє себе всьому іншому світу. Для відкритого ж суспільства, навпаки, є характерними раціональне осягнення світу, критицизм і індивідуалізм.

Закрите суспільство, пояснює Поппер, це "первинно-родове суспільство", яке живе в зачарованому колі незмінних табу, законів і звичаїв, які вважаються настільки ж неминучими, як схід сонця або зміна пір року, або їм подібні очевидні регулярності природи. Воно характеризується магізмом як альтернативою раціоналізму. Члени цього суспільства вважають, що норми "забороняють або вимагають певних способів поведінки" [7: 201]. Тому вони ніколи не думають про те, щоб змінити їх, і кожен, хто не кориться цим нормам, суворо засуджується або карається за свою сміливість. Закриті суспільства,

пояснює далі Поппер, формуються там, де держава бере на себе функції регулювання більш-менш усього життя громадян. Регулювання є необхідним для "заміни особистої відповідальності родовими табу і тоталітарною безвідповідальністю індивіда" [6: 113]. У закритому суспільстві всі норми поведінки є встановленими і жорстко впроваджуються в життя, так що індивідам не дозволяється мати свою особисту думку про те, що є правильним.

Відкрите ж суспільство, на думку Поппера, являє собою дещо таке, чого ми досягаємо, виходячи з "закритого суспільства". Тому його характерні риси представляються як протилежні таким закритим суспільствам. У відкритому суспільстві, навпаки, індивіди проявляють свою особисту думку, а якщо він відмовляється від особистої думки, підкоряючись державі, то держава є відповідальною за його думку.

На противагу "магічному або родовому, або ж "колективістському" (закритому) суспільству, відкрите суспільство є "суспільством, в якому індивіди стикаються з особистими рішеннями". Суспільство є "відкритим", якщо окремі члени суспільства не є обмеженими в формуванні поглядів встановленими законами і звичаями і коли не тільки кожен особисто відповідальний за свої власні дії, але висловлює свою власну думку про схвалення або несхвалення державної політики.

Щоб відкрите суспільство було дієвим, варто покладатися не на непорушний закон або звичай і не на приписи традиційної або будь-якої іншої влади, а на "віру в розум, свободу і братерство всіх людей". Бо воно може процвітати лише тоді, коли члени суспільства намагаються формувати свої погляди, ґрунтуючись на розум, цінують свободу кожного і всіх, а також згодні жити в братерстві. За цієї умови не тільки кожен може мати свою власну думку, але всі разом вони можуть зберегти умови, що гарантують їх свободу.

Ця протилежність принципів дії відкритого та закритого суспільств характеризується Поппером на основі двох цитат із давньогрецьких творів. Однією із них є теза Перикла про те, що "хоча меншість створює політику, ми всі здатні давати їй оцінку". Друга належить Платону: "Найбільшим принципом з усіх є те, що ніхто не повинен бути без вождя. Точно так само, не повинен будь-хто бодай в думках привчатися до того, щоб дозволяти робити щось за своєю власною ініціативою. Навіть у незначній справі він повинен знаходитися під керівництвом. Наприклад, він повинен вставати вранці, рухатися, вмиватися або приймати їжу... Тільки якщо йому кажуть, що він повинен це робити. Одним словом, він повинен привчити свою душу шляхом тривалої звички ніколи не думати самостійно і стати повністю нездатним на це" [7: 88].

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Для порівняння комунізму та фашизму як тоталітарних ідеологій варто розглянути його прояви в різних закритих суспільствах. Прикладами закритих систем є різноманітні організації суспільства (Спарта, Прусія, самодержавна Росія, нацистська Німеччина, Радянський Союз доби сталінізму). Зразком відкритих суспільств є стародавні Афіни, а нині – країни західних демократій.

Розвиток сучасної цивілізації, на думку Поппера, йде від закритих соціальних систем до відкритих. Автор вважає, що "перехід від закритого до відкритого суспільства може бути охарактеризований як одна з найглибших революцій, через яку пройшло людство", але він мало говорить про те, як вона відбувається. Проте, в одній із приміток автор характеризує критерій такого переходу: "Мабуть, можна дати корисну критеріальну оцінку переходу від закритого суспільства до відкритого. Цей перехід відбувається, коли соціальні інститути вперше свідомо визнаються як створені людьми, а також коли їх свідомо зміна обговорюється, виходячи з їх придатності для досягнення людських намірів або цілей. Або, висловлюючись менш абстрактно, закриті суспільства руйнуються, коли надприродний страх, з яким ставляться до соціального порядку, поступається місцем активному втручання, а також свідомому переслідуванню особистих або групових інтересів" [7: 439].

Проте, розпад закритого суспільства веде до того, що індивіди відчувають "тиск" внаслідок труднощів, з якими вони стикаються, намагаючись виявити свою власну думку. Звідси впливає постійне прагнення повернутися знову до безпеки закритого суспільства і до його непорушних норм життя. Це знаходить вираження в тому числі і в доктринах "тоталітаризму", які відображають *credo* закритого суспільства, що "рід – це все, а індивіди – ніщо" [7: 190]. Подібним же чином це знаходить вираження в "націоналізмі", який "волає до наших родових інстинктів, пристрастей і забобонів, а також до нашого носталгічного бажання звільнитися від тиску індивідуальної відповідальності, яку він намагається замінити колективною або груповою відповідальністю" [7: 49].

У колективному дослідженні під керівництвом Т. Адорно "Авторитарна особистість" (1950) були виявлені загальні риси людей, які виявляють найбільшу схильність до нацистської пропаганди. Прихильники концепції авторитарної особистості пов'язували факт перемоги фашизму в Італії та нацизму в Німеччині з появою в індивідах певних соціально-психологічних рис, формування яких відбулося під впливом розпаду традиційних сімейних зв'язків та послаблення впливу на людину з боку суспільства. Ці риси і було концептуалізовано в означеній роботі.

Х. Арендт в роботі "Витоки тоталітаризму" концептуалізує відмінності тоталітаризму від інших форм державного насильства (деспотії, тиранії, диктатури) і розглядає перетворення особистості в елемент тоталітарної системи, для якого є характерним поєднання сліпої віри з цинізмом.

Коментуючи теорію франкфуртської школи, Арендт зазначає, що згідно Адорно і його співавторів, політичні установки авторитарного індивіда полягають у некритичному ставленні до існуючих порядків і шаблонності мислення, просякнутого стереотипами пропаганди, блюзнірством, презирством до бідних, в орієнтації на владу і силу. У подібних людей складається "тоталітарний синдром" – неможливість самодетермінації і готовність цілком підкоритися тому, хто обіцяє стабільне існування. У книзі було запропоновано певну типологію авторитарних особистостей, яка включала конвенціональний, садомазохістський, химерний, меланхолійний і маніпулятивний типи [8: 109].

Витоки тоталітарної ідеології та системи панування простежуються автором з XVIII-XIX століть. Нацизм і сталінізм, вважає Арендт – це нова сучасна форма держави, яку не варто плутати з традиційними формами придушення. Тоталітаризм прагне до необмеженого панування всередині своєї країни і поза нею. Його характерними рисами є: наявність державної ідеології і терор як засіб утвердження та зміцнення політичного панування, реалізації на практиці ідеології, яка проголошується єдино вірною в трактуванні законів розвитку суспільства. Тоталітаризм, згідно Арендт, – це "річ у собі", "конкретна універсалія", яка володіє власною формою і логікою. Характерними рисами тоталітарної ідеології є расизм і антисемітизм, імперіалізм, засилення бюрократії [8: 110].

Терористичний характер тоталітарних режимів не є результатом прагматичного розрахунку або виразом людської агресивності, але є своєрідною "дедукцією" ідеології, яка не торкалася душевних глибин людини. Ідеальною моделлю тоталітаризму Арендт вважає нацистський концтабір, в якому у людини руйнувалися звичайні мотиви поведінки, мораль (зникла межа між добром і злом), а потім, через голод і тортури, нормальні психічні і тілесні реакції [8: 110-111].

Арендт намагалася встановити причини виникнення тоталітаризму: специфічне політичне і соціальне становище євреїв, яке викликає затятий антисемітизм; імперіалізм, який породив расистські рухи і претензії на світову експансію; перетворення європейського суспільства на суспільство людей настільки самотніх і дезорієнтованих, що їх легко можна було мобілізувати, маніпулюючи їх свідомістю і поведінкою за допомогою ідеологічних і психологічних методів, а також прямого насильства.

Арендт не ставила за мету пропонувати методи вирішення проблем, про які вона писала. На даний час, стверджувала вона, релігія, традиції і авторитет вже не є фундаментом політичних систем, і ми знову стикаємося з елементарними проблемами співіснування людей. Арендт звертала особливу увагу на те, що вільна участь громадян у політиці супроводжується багато в чому непередбачуваністю самої участі, що може призвести до зовсім непередбачених, зворотних результатів [8: 312].

М. Джилас у книзі "Обличчя тоталітаризму", яка присвячена історії комуністичних режимів, стверджує, що сучасний комунізм – це такий тоталітаризм, де три основних фактори панування над людьми – влада, власність і ідеологія – являють собою монополію однієї-єдиної політичної партії, або "нового класу". Фактор влади завжди відігравав, і, як і раніше, відіграє визначальну роль у розвитку комунізму. Але сучасний комунізм не є просто владою, він є чимось іншим: владою особливого гатунку, яка поєднує в собі панування над ідеями та власністю, тобто, владою, яка стала самоціллю [9: 80].

Р. Арон у праці "Демократія і тоталітаризм" виділяє п'ять основних ознак тоталітаризму:

1. Тоталітаризм виникає в умовах режиму, який надає якійсь одній партії монополію на політичну діяльність.

2. Ця партія має на озброєнні ідеологію, якій вона надає статусу єдиного авторитету, а в подальшому – і офіційної державної істини.

3. Для поширення офіційної істини держава наділяє себе винятковим правом на силовий вплив і на засоби переконання. Держава та її представники керують усіма засобами масової інформації – радіо, телебаченням, друкованими ЗМІ.

4. Більшість видів економічної та професійної діяльності перебуває в підпорядкуванні держави і стає його частиною. Оскільки держава є невіддільною від своєї ідеології, то майже на всі види діяльності накладає свій відбиток офіційна істина.

5. У зв'язку з тим, що будь-яка діяльність стала одержавленою і підпорядкованою ідеології, то будь-яка хиба у господарській чи професійній сфері одразу ж перетворюється на ідеологічну ересь. Результатом стає політизація та ідеологізація всіх можливих похибок окремої людини і заключним акордом цього стає поліцейський і ідеологічний терор. На думку Арона, режим стає тоталітарним завдяки наявності початкових, вихідних намірів рішучого і радикального перетворення існуючого ладу відповідно до певної ідеології [10: 70].

Спробу систематизувати риси тоталітаризму в науковому плані зробили К. Фрідріх і З. Бжезинський у роботі "Тоталітарна диктатура і автократія" (1956) [11]. Авторами було виділено шість ознак, присутність яких, з їхньої точки зору, дозволяло визначати режим як тоталітарний. До числа цих ознак були віднесені наступні: політична система спирається на ретельно розроблену ідеологію, якою пронизані всі сфери життя суспільства; існує єдина масова партія, членство в якій відкрито лише для невеликої частини населення. Партія має олігархічну структуру і або переплітається з державною бюрократією, або контролює її; управління здійснюється за допомогою системи терору, що спрямовується партією і

таємною поліцією; засоби масової інформації перебувають під жорстким контролем влади; засоби збройної боротьби та економічний сектор є монополізованими партією і урядом [11: 12].

Проте, незабаром Фрідріх і Бжезинський внесли корективи в своє визначення. Надалі автори охарактеризували тоталітаризм як "нову форму правління, один із різновидів диктатури, систему, при якій найдосконаліші інструменти здійснення політичної влади використовуються без будь-яких обмежень централізованим керівництвом елітного руху з метою здійснення тотальної соціальної революції, що включає зміну способу мислення людини на основі нав'язування їй певних ідеологічних схем, проголошуваних в атмосфері створеної насильством одностайності для всього населення" [11: 14-15].

Автори, таким чином, розглядають тоталітарний режим як одну з багатьох форм диктаторських, недемократичних режимів, яка відрізняється, головним чином, своєю ідеологізованістю, спрямованістю на зміну суспільства і людини за певною, заздалегідь заданою схемою. К. Фрідріх у 1969 році також вніс корективи у своє вихідне визначення. Він підтвердив наявність основних характеристик тоталітарного режиму, коротко висловивши їх формулою: "Це загальнообов'язкова ідеологія, партія, посилена таємною поліцією, що володіє монополюючим контролем над трьома сферами, за вплив на які в індустріальному суспільстві, звичайно, йде боротьба" (маються на увазі засоби масової інформації, збройні сили і сфера економіки). Фрідріх також наголосив на тому, що контроль "необов'язково належить партії. Головне – це монополія на владу з боку певної елітної групи, яка прагне увічнити своє правління" [11: 15-16].

Висновки. Отже з ідеологічної точки зору, фашизм та комунізм можна загалом охарактеризувати як ідеології, які володіють власною революційною і модернізаційною програмою, яка не тільки відрізняє фашизм та комунізм від авторитарних форм консерватизму і капіталізму, але і обумовлює те, проти чого виступають означені ідеології і що, отже, стає об'єктом їх агресії та репресій; "популістський" проект, спрямований на мобілізацію енергії усіх тих людей, які вважаються справжніми членами національної або інтернаціональної (віртуальної) спільноти, що відрізняє фашизм та комунізм від правих військових режимів, яким достатньо лише встановлення нового порядку згори без проведення справжньої соціальної революції; органічне розуміння нації, яке в міжвоєнний період відкидало династичну традицію і ліберальний раціоналізм на користь харизматичної енергії, що виявляється в культі лідера і всепроникаючому використанні театральних і ритуальних елементів у політиці. Особливістю, що відрізняє комунізм від фашизму є те, що фашизм припускав або активно просував етнічні, біологічні, евгенічні і навіть геноцидальні, "ліквідаційні" форми ксенофобії та расизму, спрямовані проти груп, які ототожнюються з фізичним і моральним занепадом, навіть якщо біологічний расизм сам по собі і не був визначальним елементом. І в Німеччині, і в Італії встановленню тоталітарних режимів Гітлера і Муссоліні передувало виникнення масових рухів, учасники яких цілком добровільно підтримували і поділяли фашистську ідеологію. Так, великий терор сталінського режиму сприймався як виправданий значною частиною населення. Ця обставина недооцінювалася в соціологічних та міждисциплінарних студіях, багато представників якої стояли на так званій нормативистській позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаджиев К. С. Концепция гражданского общества : идейные истоки и основные вехи формирования / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. – 1991. – № 7. – С. 19–35.
2. Джулио Ю. Фашистская Италия / Ю. Джулио. – М.-Л. : Московский рабочий, 1929. – 128 с.
3. Drucker P. F. The End of Economic Man. A Study of the New Totalitarianism / P. F. Drucker. – N-Y, Univ. press, 1939. – 605 p.
4. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек // Вопросы философии. – 1990. – № 10–12.
5. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность / Ф. А. Хайек. – М. : Новости, 1992. – 233 с.
6. Поппер К. Ницета историцизма / К. Поппер. – М. : Издат. группа "Прогресс", 1993. – 448 с.
7. Поппер К. Открытое общество и его враги : [в 2-х тт.] // К. Поппер. – М. : Феникс, 1992. –Т. 1.– 583 с.
8. Арндт Х. Истоки тоталитаризма / Х. Арндт. – М. : ЦентрКом, 1996. – 401 с.
9. Джилас М. Лицо тоталитаризма / М. Джилас. – М. : Новости, 1992. – 177 с.
10. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Р. Арон. – М. : Текст, 1993. – 312 с.
11. Friedrich C. J. Totalitarian Dictatorship and Autocracy / C. J. Friedrich, Z. Bzezinski. – N.Y., 1965. – P. 15–27.
12. Американская социологическая мысль / [под ред. В. И. Добренкова]. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 617 с.
13. Желев Ж. Фашизм / Ж. Желев. – М. : Новости, 1991. – 223 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gadzhiev K. S. Kontseptsiya grazhdanskogo obshchestva : ideynye istoki i osnovnye vekhi formirovaniya [The Civil Society Conception : Ideological Sources and Principal Landmarks of Formation] / K. S. Gadzhiev // Vopr. filosofii [Philosophical Questions]. – 1991. – № 7. – S. 19–35.
2. Dzhulio Yu. Fashistskaya Italiya [Nazi Italy] / Yu. Dzhulio. – M.-L. : Moskovskiy rabochiy, 1929. – 128 p.
3. Drucker P. F. The End of Economic Man. A Study of the New Totalitarianism / P. F. Drucker. – N-Y, Univ. press, 1939. – 605 p.
4. Haek F. A. Doroga k rabstvu. Voprosy filosofii [The Way to Slavery. Philosophical Questions] / F. A. Haek. – 1990. – №10–12.
5. Haek F. A. Pagubnaya samonadeyannost' [Destructive Arrogance] / F. A. Haek. – Moskva : Novosti, 1992. – 233 s.

6. Popper K. Nishcheta istoritsizma [Historicism Poverty] / K. Popper. – Moskva : Izdat. gruppa "Progress", 1993. – 448 s.
7. Popper K. Otkrytoe obshchestvo i ego vragi [Open Society and its Enemies] : [v 2-kh tt.] / K. Popper. – Moskva : Feniks, 1992. – T. 1. – 583 s.
8. Arendt Kh. Istoki totalitarizma [Totalitarian Sources] / Kh. Arendt. – Moskva : TsentrKom, 1996. – 401 s.
9. Dzhilas M. Litso totalitarizma [Totalitarian Face] / M. Dzhilas. – Moskva : Novosti, 1992. – 177 s.
10. Aron R. Demokratiya i totalitarizm [Democracy and Totalitarianism] / R. Aron. – Moskva : Tekst, 1993. – 312 p.
11. Friedrich C. J. Totalitarian Dictatorship and Autocracy / C. J. Friedrich, Z. Bzezinski. – N.Y., 1965. – P. 15–27.
12. Amerikanskaya sotsiologicheskaya mysl' [American Sociological Thought] / [pod red. V. I. Dobren'kova]. – M. : Izd-vo MGU, 1994. – 617 s.
13. Zhelev Zh. Fashizm [Nazism] / Zh. Zhelev. – Moskva : Novosti, 1991. – 223 s.

Матеріал надійшов до редакції 04.08. 2014 р.

Рахмайлов Е. В. Фашистский и коммунистический тоталитаризм в социально-философской и междисциплинарной рефлексии.

Итак, с идеологической точки зрения, фашизм и коммунизм можно охарактеризовать как идеологии, которые владеют собственной революционной и модернизирующей программой, которая не только отличает фашизм и коммунизм от авторитарных форм консерватизма и капитализма, но и обуславливает то, против чего выступают данные идеологии и то, что стаёт объектом их агрессий и репрессий; "популистский" проект, направленный на мобилизацию энергии всех тех людей, которые считаются настоящими членами национального и интернационального (виртуального) сообщества, что отличает фашизм и коммунизм от правых военных режимов, которым достаточно только установления нового порядка сверху без проведения настоящей социальной революции; органическое понимание нации, которое в межвоенный период отбрасывало династическую традицию и либеральный рационализм в пользу харизматической энергии, что проявляется в культе лидера и использовании театральных и ритуальных элементов в политике. Особенностью, которая отличает коммунизм от фашизма, является то, что фашизм допускал или активно продвигал этнические, биологические, евгенические и даже геноцидные, "ликвидационные" формы ксенофобии и расизма, направленные против групп, которые отождествляются с физическим и моральным упадком, даже если биологический расизм сам по себе и не был определяющим фактором. И в Германии, и в Италии установлению тоталитарных режимов Гитлера и Муссолини предшествовало образование массовых движений, участники которых полностью добровольно поддерживали фашистскую идеологию. Так, большой террор сталинского режима воспринимался как оправданный большей частью населения. Эта обстановка недооценивалась в социологических и дисциплинарных студиях, много представителей которых поддерживали нормативистскую позицию.

Ключевые слова: коммунизм, фашизм, тоталитаризм, тоталитарный человек, ксенофобия, расизм.

Rakhmaylov E. V. Nazi and Communist Totalitarianism in the Social Philosophical and Interdisciplinary Reflection.

Thus, from the ideological point of view, fascism and communism can generally be described as ideologies that have their own revolutionary and modernizing programme, which not only differs fascism and communism from authoritarian forms of conservatism and capitalism, but also stipulates that against which are the defined ideologies and that becomes the object of aggression and repression; the "Populist" project aimed at mobilizing the energy of all those people who are considered to be members of the national or international (virtual) community that differs fascism and communism from right military regimes, which need only to establish the new order from the top without the genuine social revolution; the organic understanding of the nation, which in the interwar period rejected the dynastic tradition and liberal rationalism in favor of the charismatic power, manifested in the leader's cult and the all permeating usage of theatrical and ritual elements in politics. The feature that distinguishes communism from fascism is that fascism assumed or actively promoted ethnic, biological, eugenic and even genocidal "liquidation" forms of xenophobia and racism, directed on the groups which were associated with the physical and moral decline, even if the biological racism itself was not a determining element. In Germany, Italy the establishment of the totalitarian regimes by Hitler and Mussolini was caused by the emergence of mass movements, whose members voluntarily fully supported and shared the fascist ideology. Thus, the great terror of the Stalinist regime was considered as justified by the significant part of the population. This fact was underestimated in the sociological and interdisciplinary studies, many of which were in the so-called normative position.

Keywords: communism, fascism, totalitarianism, totalitarian man, xenophobia, racism.